

методичних засад бухгалтерського обліку сервісної плати, що сприятиме зростанню ефективності діяльності підприємств готельного господарства та підвищенню рівня якості готельних послуг. Основні теоретичні та науково-практичні результати дослідження полягають в удосконаленні обліку сервісної плати, яку запропоновано відносити до доходів від безкоштовно одержаних оборотних активів та обліковувати на аналітичному рахунку третього порядку 7171 "Одержання плати за обслуговування". Це дозволить: підвищити відповідність відображення складових доходів від реалізації готельних послуг в обліку, уніфікувати використання наявних субрахунків для відображення плати за сервісне обслуговування з метою її подальшого розподілу між працівниками та оптимізації розміру соціального пакета загалом.

Список використаних джерел:

1. Байлык С. И. Гостиничное хозяйство. Организация, управление, обслуживание : [учеб. пособ.] / С. И. Байлык. – [3-е изд., стереотип]. – К. : Дакор, 2008. – 288 с.
2. Балченко З. А. Бухгалтерський облік в туризмі і готелях України / З. А. Балченко. – [навч. посіб.]. – К. : КУТЕП, 2006. – 232 с.
3. Бургонова Г. Н., Каморджанова Н. А. Гостиничный и туристический бизнес: особенности бухгалтерского учёта и налогообложения / Г. Н. Бургонова, Н. А. Каморджанова. – [учеб. пособ.]. – М. : Финансы и статистика, 1999. – 352 с.
4. Король С. Я. Бухгалтерський облік в готельному господарстві / С. Я. Король. – [навч. посіб.]. К. : КНТЕУ, 2005. – 354 с.
5. Кукушкіна Л. П. Особенности ведения бухгалтерского учёта в гостиничном бизнесе / Л. П. Кукушкіна. – М. : ИД "Аудитор", 2000, – 286 с.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 "Дохід" [Текст]: [чинний від 1999-11-29] / Офіц. вид. – К. : Уряд. вид-во, 1999. №290. – (Офіційне видання Міністерства фінансів України).

УДК 657(09)

Н.І.Петренко, к.е.н.,

Житомирський державний технологічний університет,
м. Житомир

**ДОВГОСТРОКОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЯК ОБ'ЄКТ БУХГАЛТЕРСЬКОГО
ОБЛІКУ: СУТНІСТЬ ТА СКЛАДОВІ**

У статті визначено сутність поняття «довгострокові зобов'язання», на підставі закордонного досвіду визначено складові, основні характеристики довгострокових зобов'язань та шляхи удосконалення вітчизняного бухгалтерського обліку довгострокових зобов'язань.

В статье определена сущность понятия «долгосрочные обязательства», на основании зарубежного опыта определены составляющие, основные характеристики долгосрочных обязательств и пути совершенствования отечественного бухгалтерского учета долгосрочных обязательств.

In the article the essence of the concept of "long-term liabilities" on the basis of foreign experience has been explained; components and the main characteristics of long-term liabilities and ways of improving national accounting on long-term liabilities have been defined.

Ключові слова: зобов'язання, довгострокові зобов'язання, кредит, позика.

Фінансовий стан фізичної або юридичної особи неможливо оцінювати лише за активами, що перебувають у його розпорядженні. Наявність автомобіля або офісу у підприємства нічого не означає, оскільки джерелом придбання таких активів можуть бути непогашені зобов'язання перед кредиторами. Важливо не те, чи має підприємство зобов'язання перед іншими особами, а який їх обсяг. У

зв'язку з цим інформація про стан зобов'язань підприємства є однією з найважливіших в оцінці фінансового стану підприємства. Однозначне розуміння сутності довгострокових зобов'язань, їх складових та стану таких зобов'язань відіграє значну роль для зовнішніх користувачів фінансової звітності. Завдяки такій інформації вони зможуть приймати рішення щодо розміщення власних ресурсів у підприємстві, звітність якого аналізується.

Питанням визначення сутності, складу довгострокових зобов'язань як об'єкта бухгалтерського обліку займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як А.Н.Азріліян, І.А.Бланк, А.Б.Борисов, Ф.Ф.Бутинець, А.Глен Велш, Г.Деніел Шорт, О.М.Губачова, О.В.Заєць, В.В.Качалин, Т.Н.Кондрашова, А.В.Верига, В.Кузнецов, Д.Ларсон Керміт, М.Ю.Медведев, Б.Нідлз та інші. Проаналізувавши проведені вищезазначеними вченими дослідження, слід відзначити, що низка питань залишається вивченою фрагментарно, зокрема існують різні підходи до сутності поняття "довгострокові зобов'язання", а також їхньої структури.

Дана стаття присвячується дослідженню сутності поняття "довгострокові зобов'язання", на підставі закордонного досвіду визначенню складових, основних характеристик довгострокових зобов'язань та шляхів удосконалення вітчизняного бухгалтерського обліку довгострокових зобов'язань.

Мета дослідження – визначити основні характеристики поняття «довгострокові зобов'язання», проаналізувати закордонний досвід щодо обліку довгострокових зобов'язань для удосконалення переліку їхніх складових та відображення у вітчизняному бухгалтерському обліку.

Діяльність будь-якого підприємства передбачає володінням як власним, так і позиковим капіталом. Залучення позикового капіталу необхідне підприємству для зростання обсягів діяльності та збільшення ефективності діяльності підприємства загалом.

Як вказано у матеріалах досліджуваних нами джерел, основним нормативним актом, що регулює в Україні облік зобов'язань, є П(С)БО 11 "Зобов'язання", хоча є й інші П(С)БО, в яких розкриваються питання обліку зобов'язань за окремими об'єктами, а у міжнародній практиці питанню зобов'язань присвячені положення МСФЗ (IAS) 1 "Подання фінансових звітів", МСФЗ (IAS) 10 "Непередбачені події і події, які сталися після дати балансу", МСФЗ (IAS) 12 "Податки на прибуток", МСФЗ (IAS) 17 "Оренда", МСФЗ (IAS) 19 "Виплати працівникам", МСФЗ (IAS) 32 "Фінансові інструменти: розкриття та подання", МСФЗ (IAS) 37 "Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи" та інші. Слід вказати на те, що поняттю "зобов'язання" в національних і міжнародних стандартах надається однакове визначення, під ним розуміється теперішня заборгованість підприємства, яка виникла в результаті минулих подій і погашення якої, як очікується, спричинить вибуття з підприємства ресурсів, які втілюють у собі економічні вигоди. Тобто, можна зробити висновок, що вищенаведені умови визнання зобов'язань є аналогічними і до довгострокових зобов'язань, тобто

довгострокові зобов'язання відображаються в обліку, якщо їх оцінка може бути достовірно визначена та існує ймовірність зменшення економічних вигод у майбутньому внаслідок їх погашення.

Зазначимо, що в країнах з розвинутою економікою серед фінансових ресурсів для підприємств найбільшу цінність складають довгострокові зобов'язання, оскільки кредитори не впливають на прийняття рішень щодо діяльності підприємства, на відміну від власників, а виплата відсотків за довгостроковою заборгованістю вираховується із суми доходів, що оподатковуються податком на прибуток, на відміну від дивідендів [8, с.296-297]. Довгострокові зобов'язання складають частину зобов'язань підприємства, зі значним періодом часу до моменту їх погашення. Такий період часу, як правило, займає більше 12 місяців.

Погляди вчених щодо сутності поняття "довгострокові зобов'язання" є різними. Під ними розуміють: статтю пасиву балансу компанії [3]; позикові фінансові кошти підприємства з терміном погашення основної суми більше одного року [1]; зобов'язання з терміном погашення більше одного року [1; 2; 7; 10; 11; 13; 14; 27; 28; 32]; зобов'язання, що не є поточними [4; 5; 9]; кредиторську заборгованість, яку не планується погашати протягом 1 року [23; 34]; заборгованість за облігаціями, довгостроковими векселями, пенсійні зобов'язання [27; 29]; зобов'язання, на які нараховуються відсотки та не підлягають погашенню протягом 12 місяців з дати балансу [15; 16; 30; 33]. Отже, майже в половині досліджених джерел (48 %) поняття "довгострокові зобов'язання" трактується як зобов'язання з терміном погашення більше одного року.

На наш погляд, заслуговує на більшу увагу саме характеристика, запропонована І.А.Бланком [1], адже довгострокові зобов'язання дійсно мають основну частину суми, яку слід погасити за тривалий термін, але є і поточна заборгованість за довгостроковими зобов'язаннями, яка підлягає щорічному або щомісячному погашенню. Слід зазначити, що під поняттям "довгострокові зобов'язання" у вітчизняному законодавстві розуміється не тривалий термін погашення, а термін погашення зобов'язань більше, ніж один рік.

Неоднозначну думку можна прослідкувати в частині того, що відноситься до довгострокових зобов'язань: до них відносять і кредиторську заборгованість, і заборгованість за облігаціями, довгостроковими векселями, пенсійним зобов'язанням. У ході порівняння складових довгострокових зобов'язань, наведених у П(С)БО 11 "Зобов'язання" [24] і у Плані рахунків бухгалтерського обліку підприємств і організацій [12], зроблено висновок, що в старому Плані рахунків бухгалтерського обліку № 291 надається пооб'єктна деталізація складових довгострокових зобов'язань, зокрема фінансові зобов'язання розмежовані як зобов'язання за облігаціями та довгостроковими векселями виданими, крім того, передбачається рахунок довгострокових зобов'язань по оренді. Вважаємо, що при визначенні поняття довгострокові зобов'язання

недоцільно надавати перелік його об'єктів, оскільки в кожній країні такий перелік є різним.

Отже, проведений аналіз сутності поняття "довгострокові зобов'язання" дає можливість зробити висновок про неоднозначність думок вчених щодо поняття та виділити основні характеристики довгострокових зобов'язань: 1) це зобов'язання, під даним терміном в П(С)БО – заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, приведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють в собі економічні вигоди; 2) термін погашення основної суми заборгованості більший за один рік; 3) на такі суми, як правило, нараховуються відсотки, що входять до складу поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями та підлягають щорічному або щомісячному погашенню.

Встановлено, що в різних країнах світу по-різному називаються рахунки бухгалтерського обліку довгострокових зобов'язань. Так, до них, крім довгострокових зобов'язань по кредитах і позиках, відносять довгострокові зобов'язання по оренді та лізингу, рахунок яких має різну назву: Довгострокові зобов'язання (Естонія, Республіка Таджикистан; Словацька Республіка); Розрахунки за довгостроковими кредитами і позиками (Росія, Білорусь); Довгострокові кредити, позики (Ізраїль); Довгострокові нараховані зобов'язання (Республіка Молдова – 42); Довгострокові позики (України, МСФЗ, Великобританія, Молдова – 413, Азербайджанська Республіка – 404); Отримані довгострокові позики (Болгарія); Довгострокова заборгованість (Чеська Республіка); Довгострокові правові зобов'язання (Азербайджанська Республіка – 413).

При удосконаленні вітчизняного бухгалтерського обліку слід також розрізняти поняття "кредити" та "позики", отримані від різних підприємств, організацій, установ. Зокрема, є країни, в яких виділяються: Довгострокові банківські позички (Естонія); Розрахунки за довгостроковими кредитами банку (Білорусь); Поворотні платежі в наступному періоді за довгостроковими банківськими позиками (Естонія); Довгострокові та середньострокові позики і порівняна до них кредиторська заборгованість (Франція); Довгострокові кредити банків (Молдова); Довгострокові банківські кредити (Чехія, Азербайджан). Як бачимо, застосовуються поняття "кредит" і "позика". Хоча, за фінансово-банківським словником, позика – це те саме, що і кредит [25, с.162]. Чи є все ж таки відмінності в цих поняттях? Адже розуміння сутності цих понять впливає на виокремлення рахунків бухгалтерського обліку з метою надання повнішої інформації користувачам.

Досвід Франції щодо побудови Плану рахунків бухгалтерського обліку є, на наш погляд, цікавим, оскільки в Класі 1 "Рахунки капіталу" відображаються заборгованості довгострокові та середньострокові, крім того, враховується такий вид зобов'язань, як середньострокові. На увагу заслуговує також досвід Естонії та Республік Азербайджан і Казахстан, де серед рахунків

довгострокових зобов'язань враховуються: Довгострокові борги постачальникам (Естонія); Довгострокова кредиторська заборгованість постачальникам і підрядникам (Азербайджан, Казахстан). Отже, у вітчизняній практиці бухгалтерського обліку слід враховувати такі розрізи довгострокових зобов'язань: 1) за джерелом виникнення: банківська установа, постачальники і підрядники, оренда чи лізинг тощо; 2) за формою виникнення розрахунків: облігації, векселі тощо. На наш погляд, доцільним є удосконалення в цілому класифікації видів довгострокових зобов'язань для цілей бухгалтерського обліку.

Досить цікавими є рахунки: Довгострокові борги пов'язаним підприємствам (Болгарія); Довгострокові позики від пов'язаних сторін (Республіка Молдова), Довгострокові позики від незв'язаних сторін (Республіка Молдова). В МСФО 24 "Розкриття інформації про пов'язані сторони" розкрито сутність поняття "пов'язані сторони". Отже, на вітчизняних підприємствах такі рахунки теж можуть мати місце. Окрему увагу слід звернути на рахунки, що виділені у складі довгострокових зобов'язань, зокрема: Довгострокові доходи майбутніх періодів (МСФО, Республіка Молдова); Доходи майбутніх звітних періодів (Азербайджанська Республіка); Доходи майбутніх періодів (Республіка Казахстан). Адже у вітчизняній практиці ведення бізнесу довгострокові доходи майбутніх періодів теж виникають і, як наслідок, – необхідність відображення на рахунках бухгалтерського обліку.

Крім рахунків бухгалтерського обліку довгострокових зобов'язань, що використовуються в багатьох країнах, існують країни з неповторюваними з рахунками бухгалтерського обліку довгострокових зобов'язань. Розглянемо їх детальніше. В Естонії до таких рахунків належать: Зворотні платежі в наступному періоді за довгостроковими борговими розписками (213); Неконвертовані довгострокові боргові розписки (2511); Дисконт неконвертованих довгострокових боргових розписок (2512); Націнка неконвертованих довгострокових боргових розписок (2513); Конвертовані довгострокові боргові розписки (2521); Дисконт конвертованих довгострокових боргових розписок (2522); Націнка конвертованих довгострокових боргових розписок (2523); Довгострокові борги, що виникли при придбанні підприємств (2552); Довгострокові передоплати покупців (постачальників) (259). Отже, для удосконалення вітчизняного бухгалтерського обліку слід дослідити сутність таких термінів, як конвертовані і неконвертовані зобов'язання. Слід виділити рахунок "Довгострокові борги, що виникли при придбанні підприємств", в Україні в такому розрізі інформація, на жаль, не відображається, хоча може бути корисною для користувачів. Словацька Республіка має незвичні для вітчизняного обліку рахунки: Довгострокові зобов'язання в межах консолідованого суб'єкта (471); Довгострокові поставки, на які не виставлені рахунки (476). Звісно, що під час вивчення закордонного досвіду слід враховувати національні особливості та

національне законодавство, проте зазначимо, що і в Україні є підприємства, які складають консолідовану фінансову звітність. У зв'язку з цим бажано було б враховувати досвід Словацької Республіки щодо виділення рахунку бухгалтерського обліку з назвою "Довгострокові зобов'язання в межах консолідованого суб'єкта".

У Чеській Республіці є окремий рахунок під назвою "Довгострокова заборгованість учасників" (471). Згідно з визначенням у довідковій літературі, учасник товариства – це пайщик товариства з обмеженою відповідальністю або акціонерного товариства (акціонер) [25, с. 180]. Це означає, що в бухгалтерському обліку передбачається можливість існування довгострокової заборгованості учасників, на відміну від вітчизняного законодавства, згідно з яким учасники зобов'язані сформувати статутний капітал протягом року. Внаслідок цього постає питання, чи не належить більшість рахунків власного капіталу (наприклад, статутний капітал, нерозподілені прибутки та непокриті збитки, резервний капітал) до довгострокових зобов'язань? Відповідь на це питання потребує додаткових досліджень.

Республіка Болгарія окремі рахунки вводить для обліку довгострокових позик інших фінансових підприємств (рахунок 1523); прострочених довгострокових позик банків та фінансових підприємств до 3 років (рахунок 1525). Такі ситуації мають місце і у вітчизняній практиці ведення бізнесу, а тому їх слід відображати належним чином в бухгалтерському обліку.

Слід зазначити, що Республіка Молдова має досвід щодо обліку довгострокових позик персоналу підприємства (рахунок 4134) та конвертації заборгованості за довгостроковими позиками (рахунок 4136). Республіка Казахстан ввела до свого Плану рахунків бухгалтерського обліку такі рахунки: Довгострокові оціночні зобов'язання з винагород працівникам (4230); Довгострокові позики, отримані від організацій, які здійснюють банківські операції без ліцензії уповноваженого органу та (або) Національного Банку (4020); Довгострокові винагороди для виплати (4160).

Республіка Азербайджан більше уваги приділяє нарахуванню та сплаті відсотків. Для цього в Плані рахунків бухгалтерського обліку введено наступні рахунки: Довгострокові зобов'язання, які породжують витрати по відсотках (40); Інші породжувані витрати за відсотками довгострокових зобов'язань (408); Довгострокова кредиторська заборгованість за відсотками (434). Крім того, є рахунок Довгострокові пенсійні зобов'язання (441). Як бачимо, в Республіці Казахстан та Азербайджанській Республіці є окремі рахунки бухгалтерського обліку, призначені для досягнення довгострокових соціальних цілей підприємств.

На основі проведених нами досліджень можна зробити наступні загальні висновки:

1. Під поняттям "довгострокові зобов'язання" слід розуміти зобов'язання, термін погашення основної суми яких більший за один рік, на яку, як правило,

нараховуються відсотки, що входять до складу поточної заборгованості за довгостроковими зобов'язаннями, та які підлягають щорічному або щомісячному погашенню.

2. Необхідно привести у відповідність П(С)БО 11 "Зобов'язання" та вітчизняний План рахунків бухгалтерського обліку в частині складових довгострокових зобов'язань.

3. Підлягає удосконаленню трактування понять "позика", "кредит", "зобов'язання", а також науковому обґрунтуванню класифікація видів довгострокових зобов'язань для цілей бухгалтерського обліку.

4. Встановлено, що існує певна різниця щодо складових довгострокових зобов'язань у міжнародній і вітчизняній практиці, що зумовлено історичним розвитком країн, діючими принципами бухгалтерського обліку та станом фінансового ринку.

5. Пропонуємо врахувати закордонний досвід при удосконаленні вітчизняного обліку довгострокових зобов'язань, в частині інформації про: довгострокову заборгованість пов'язаних і непов'язаних сторін; довгострокові доходи майбутніх періодів; довгострокові борги постачальникам і підрядникам; конвертовані і неконвертовані зобов'язання; довгострокові зобов'язання, що виникли при придбанні підприємств; довгострокові зобов'язання в межах консолідованого суб'єкта; довгострокову заборгованість учасників; довгострокові зобов'язання щодо соціальних цілей підприємства.

У зв'язку з цим вагомим на сьогодні залишається питання уточнення складу зобов'язань вітчизняних підприємств з врахуванням ускладнення економічних процесів, відносин суб'єктів господарювання та міжнародного досвіду, що буде предметом наступних наших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Бланк И.А.Словарь-справочник финансового менеджера / И.А. Бланк – К.: "Ника-Центр", 1998. – 480 с.
2. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А.Б. Борисов – М.: Книжный словарь, 2001. – 895 с.
3. Большой бухгалтерский словарь / [под ред. А.Н. Азрилияна] – М.: Институт новой экономики, 1999. – 574 с.
4. Бухгалтерський словник / [за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця] – Житомир: ПП "Рута", 2001. – 224 с.
5. Бухгалтерський фінансовий облік: [підруч. для студ. спеціальності "Облік і аудит" вищ. навч. закл.]; за ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – [8-ме вид., доп. і перероб.] – Житомир: ПП "Рута", 2009. – 912 с.
6. Великий словник бухгалтера / [уклад. В. Кузнецов, О. Михайленко] – [2-ге вид., перероб. і доп.] – Х.: Фактор, 2005. – 532 с.
7. Внешнеэкономический словарь: [под ред. И.П. Фаминского] – М. – ИНФРА-М, 2000. – 512 с.
8. Волинець О.О. Деякі проблеми класифікації зобов'язань підприємств ресторанного господарства / О.О. Волинець [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vnulp/Menegment/2009_647/50.pdf
9. Глен А. Велш Деніел Г. Шорт Основи фінансового обліку Пер. З англ. О. Мінін, О. Ткач. – К.: Основи, 1997. – 943 с.
10. Губачова О.М., Мельник С.І. Облік у зарубіжних країнах: Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 432 с.
11. Заєць О.В. Інструментарій банківської справи / О.В. Заєць, П.Є. Житній, В.І. Кудрявцев: [навчальний посібник] – Луганськ, СНУ, 2000. – 352 с.

- 12 План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 09.12.2011 № 1591 [Електронний ресурс] // <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z1557-11>
13. Качалин В.В. Финансовый учет и отчетность в соответствии со стандартами GAAP. – М.: Дело, 1998. – 432 с.
14. Кондрашова Т.Н., Верига А.В., Петрушевский Ю.Л. Бухгалтерський учет: Учеб.-метод.пособие. – Донецк: Дон ГУУ, 2005. – 260 с.
15. Ларсон Керміт Д., Уайльд Джон Дж., Чіапетта Барбара Основні принципи бухгалтерського обліку У 2 томах. Пер. з англ., За наук. ред. Г.В. Григораш, Т.В. Герасимової. – Дніпропетровськ: Баланс Бізнес Букс, 2007. – 1336 с.
16. Медведєв М.Ю. Бухгалтерський словарь. – М.: ТК Велби, Изд-во Проспект, 2007. – 488 с.
17. МСФЗ 1 "Подання фінансових звітів" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/document/92418/МСБО_1.pdf.
18. МСФЗ 12 "Податки на прибуток" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/document/92426/МСБО_12.pdf.
19. МСФЗ 17 "Оренда" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/document/92428/МСБО_17.pdf.
20. МСФЗ 19 "Виплати працівникам" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/document/92430/МСБО_19.pdf.
21. МСФЗ 32 "Фінансові інструменти: розкриття та подання" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/document/92444/МСБО_32.pdf.
22. МСФЗ 37 "Забезпечення, непередбачені зобов'язання та непередбачені активи" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/document/92448/МСБО_37.pdf
23. Нидлз Б. и др. Принципы бухгалтерского учёта / Б.Нидлз, Х. Андерсон, Д.Колдуэлл: Пер. с англ. Я.В.Соколова. – 2-е изд. – М.: Финансы и статистика, 1994. – 496 с.
24. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затверджено Наказом Міністерства фінансів України від 31 січня 2001 року № 20 (із змінами і доповненнями від 25 вересня 2009 року № 1125).
25. Русско-украинский финансово-банковский словарь / Сост. В.Н. Копорулина, Л.В. Копорулина. – Х.: Фортуна-Пресс, Консум, 1997. – 208 с.
26. Сазерленд Джонатан, Кэнуэлл Дайан Бухгалтерский учет и финансы: Ключевые понятия / Пер. с англ.; Под.ред. А.В. Григораш. – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2005. – 400 с.
27. Сигел Дж. Словарь бухгалтерских терминов / Дж. Сигел, Дж. Шим; пер. с англ. – М.: ИНФА - М, 2001. – VIII – 408 с.
28. Словарь-справочник аудитора / [под.ред. В.И. Осипова] – М.: Экзамен, 1999. – 384 с.
29. Соловьева О.В. Международная практика учета и отчетности: Ученик. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 332 с.
30. Сук Л.К. Бухгалтерський облік – II: [навч. посіб. для дистанційного навчання] / Л.К. Сук, П.Л. Сук – К.: Університет "Україна" 2005. – 701 с.
31. Счетоведение: Монография в 3-х частях / [Под науч. ред. проф. М.Я. Штейнмана]. – Житомир: ЖГТУ, 2009. Ч. II. Планы счетов бухгалтерского учета / Н.М. Малюга, М.Я. Штейнман, Е.П. Боримская [Предисл. Ф.Ф. Бутынца], 2009. – 396 с.
32. Финансовый учет 1.: [учебное пособие / пер. с англ.] – Днепропетровск: Баланс Бизнес Букс, 2006. – 952 с.
33. Чебанова Н.В. Бухгалтерський фінансовий облік / Н.В. Чебанова, Ю.А. Василенко: [посібник] – К.: Академія, 2002. – 684 с.
34. Юридический справочник для населения - М.: Юридическая литература, 1968. – 504 с.